

Dobozi Eszter

„...az anyanyelv a mi arcunk”

Faragó Laura Szülőföldem – zengő anyanyelvem című könyvéről

Jelenidejűségben leledző korunk egyik legjellemzőbb műfaja a beszélgetés. A társalgókat a néző, a hallgató egyidejűleg hallgatja, nézi. Vagy: mintha egyidejűleg hallgatná, nézné. Ismerjük mindennapiainkból a szípközvetítő talk-showt, a vitaműsort. Tudunk az össztűzszertű, a beszélgetésre meginvitáltat kivégzésszerűen megsemmisítő kérdezz-felelek játékról. Külön világ a kvíz. De van jelentéktelenségekről szóló terefere, üres szócséplés, jópofizás. Van hazudós. Van handabandázós. Van telefonálós hozzászólásokra épülő beszélgetésfolyam. Van lelkizés. Van minden szemérmert feledtető mutogatós. Ömlik az odamondogató, a rágalmozó, a ki tud otrombábbat, gusztustalanabbat versengő csevelye. Van, mert állítólag ezekre vagyunk vevők. A könnyű kis szlenges a népszerű. Minél inkább a felületen zajlik a szópárbajba elegyedők csörtéje, annál fogékonyabb rá a közönség. Annál nagyobb a derűtlenség. Általános az elégedettség. Olykor látjuk és halljuk a szakma avatott képviselőit ellehetetlenülően. Másokat szuszogva és szócsögön. Csörgősipkával a fejükön vagy fésületlenül. Hányavetin és gögösen. És jönnek a hivatásos időtelnek. Jönnek a hadarók, a rágó-gumis darálók, a pöszék, a nyafogók, az orrhangúak, a raccsolók, a nyegléskedők, a harsányak, a kikiáltók. És rengetegen: az utca embere, ki egy miközülünk, az egyszerű nép fia, lánya. Akik nem különbek, mint mi vagyunk. A spontaneitás parancsától görcsölők, a megjátszott közvetlenségben feszengők.

S ezalatt mintha ritkulóban lenne a valódi interjú. Az újságíró is. De végképp eltűnőben az a változat, amelyet irodalmi igénnyel fogalmaz mindkét fél. Az interjút kérő, s az interjút adó is. A változatlanul ránk zúduló diskurzus, tracs- és dumaparti-áradatában fuldoklóknak üdítő emlék az az interjúsorozat, amelyet az énekművész Faragó Laura készített meghívott vendégeivel, írókkal, költőkkel. A beszélgetések egy részét hallhattuk, mert 1998-tól két éven át közvetítette a Bartók Rádió. És most újabb interjúkkal kibővített változatát olvashatjuk is *Szülőföldem – zengő anyanyelvem* címmel a Masszi Kiadó gondozásában 2003-ban megjelent kötetben. A bensőséges hangú társalgások írott változatukban is jól megállják a helyüket, hiszen igazi beszélgetések formálódnak átélte kontaktusra épülve a művésznő és az írók között. A választott tárgy itt nem is tűri a megszólalásokban az üresjáratot. A kérdező őszinte érdeklődésére őszinte válaszokkal felelnek a kivétel nélkül megszenvedett sorsú megkérdezettek.

Az interjúsorozat mintául szolgálhat mindazok számára, akik tanulmányozni szándékoznak (ha volnának ilyen szándékkal felruházottak), miként hangolódhat rá riporter a beszélgetőpartnerére. Úgy, ahogyan Faragó Laura teszi. Jól ismeri, sőt szereti a beszélgetésre meginvitált szerzőt. Ismeri természetét, érzékenységét, olvassa, érti műveit. Érti, mikor kell háttérbe vonulni. Hagyja beszélni beszélgetőtársát. Olykor hagyja magát vezetetté is. De tudja azt is, mikor kell továbblendíteni a beszélőt. Egyszóval itt minden a szeretet, a kölcsönös figyelem légkörében történik. Kérdésfeltevései a választott téma szempontjából épp olyan informatívak, mint a válaszok. Faragó Laura maga is irigylésre méltóan sokat tud arról, amiről a harminchat irodalmárt faggatja.

Amint az utószóból (de a kecskeméti költő-szerkesztővel felvett párbeszédéből is) megtudhatjuk, a *Forrás* egykori „Szerelmes földrajz” száma ösztönözte a beszélgetések megszervezésére a művésznőt. A folyóiratot jegyzők Szabó Zoltán nyomán szerkesztették meg az írók szülőföldről, tájélményekről szóló vallomásait tartalmazó tematikus számukat. A néprajzban, az irodalomban és termé-

szetesen a zenében is otthonosan mozgó énekművész Faragó Laura pedig a témát a nyelvi, a népzenei, zenei, a történelmi multhoz fűződő kötődések tárgyával egészítette ki. A „gyökerekről” kívánt beszélgetni az irodalom jeles képviselőivel. Az „elszállni” vágyók, kultúrák fölött lebegve élők sokasodó tömegében lassanként kuriózumnak számít a múlt megvállalása, az eredet vállalása. Itt azonban harminchat olyan alkotó nyilatkozik, akinek életműve épüléséhez meghatározó élményként szolgál a szülőföld emléke, megtartó erő a természettel, a tájjal való – szerencsés esetben – harmonikus együttélés.

Ahonnán jön a magyar író, a magyar költő kérdésére igen változatosak a lehetséges válaszok. Harminchatan szinte harminchat fölül érkeznek. Legtöbbjüket a vidék adta az irodalomnak, s nagyon sokan ma is vidéken vagy a kétlakiság kettősségében élnek. Kötetbeli szerepeltetésük sorrendjében tűnnek föl ilyen életrajzi helyszínek, mint *Rácegrespuszta, Iszkáz, az erdélyi Uzon, Sárkeresztúr, Kisújszállás, Ungvár, Torda, Tiszasásvár, Dunaharaszti, a bukovinai Hadikfalva, Csongrád, Jánoshalma, a kárpátaljai Mezővári, Zsadány, Keszthely, Bérbaltavár, Szajla, Győr, Akasztó, Egyházashetye, Somberek, Ungvár, Beregszász, Kanizsa, Kerkabarabás, a felvidéki Búcs, Debrecen, a székelyföldi Nagyalambfalva, Zámoly*. Öten születtek Budapesten. Ám közülük is többen számoltak be a fővárostól távol eső világok életükre gyakorolt hatásáról. Mészöly Dezső számára például az szülőhelynél emlékezetesebb gyermekkorának kiskunsági helyszíne, *Kunszentmiklós*. Szülei származása által elevenen ható tényező *Erdély* a budapesti születésű, ám Amerikában élő Makkai Ádámnak.

A szülőföld- és tájélmény tartalma azonban sok esetben nem egynemű. Az érzelmek olykor megvallottan ambivalensek. A szeretet és az érzelmi kötelék alapja csupán nagy ritkán lehet a háborítatlanság békeje. A gyermekkori idillt a visszaemlékezésben nagyon gyakran felhőstítik el a tragikus történelmi fordulatok megpróbáltatásai. Talán nincs is a szerzők között, akinek felmenőit, családját vagy őt magát ne érte volna olyan retorzió, amelynek feldolgozása egész életre szóló mentális feladat, fájdalma sosem felejthető tanulság. *Háborúk, Trianon, a kisebbségi lét künjai, internálás, letartóztatás, az osztályidegenség bélyege előli menekülések, emigráció, börtönévek, rabszolgasors, a holocaust, kényszerű ki- és áttelepítések, elhurcoltatások vagy a szegénység történeti rajzolódnak ki a vallomásokból*.

A megszálltatottak számára megkerülhetetlen valóság az *anyanyelv vagy a választott nyelv* világa. *„Idősödve én arra a felismerésre kellett jutnom, hogy a magyar irodalom, a kultúra s a magyar nyelv az, ami nekem erőt adhat, ami nekem ölelő hazám lehet – ebben a számunkra teljesen idegen államban...”* – mondja az ungvári Balla D. Károly. Tamás Menyhért a Magyarországra vándorló bukovinai székely szülők nyelvében talál rá arra a kincsre, amelynek észrevétlen vált birtokosává. S amely láttató, képi jellegével a legtermészetesebb kifejezője az általa képviselt irodalomnak. *„A képi megjelenítésnek olyan ereje tapasztalható ebben a nyelvben, amellyel nekem csak élni kellett (és nem visszaélni), s máris úgy tűnt, minthogyha külön nyelvet alkottam volna! Igaz, megpróbáltam úgy korszerűsíteni, hogy minden sűrűsödési pontnál a költészet irányába mozduljon a szó. Tehát amikor elkezdti az ember ezt a nyelvet tovább sűríteni, akkor a próza – magától költészeté válik!”* Különleges a nyelvhez, nyelvekhez való viszonya Kalász Mártonnak, aki magyar nyelven lett költő, bár anyanyelveként Sombereken, a szülőfalujában mint gyermek a német nyelvnek egy archaikus változatát, a pfalzi alleman nyelvjárást beszélte. A vidék rendkívül színes nyelvéről számol be. Hiszen a környéken hallott sokáccokat, szerbeket, majd a betelepülő bukovinai székelység szintén igen archaikus magyar nyelvvel találkozott. *„Nekem egyébként az a véleményem (meglehet, ez csak a magam számára van kitalálva), hogy a bukovinai székelyek és a Württembergből vagy bárhonnan ezekre a vidékekre önként jött németek közt van valami sorsrokonság. Én erről nem szoktam beszélni, de nyilvánvalóan azért vonzódtam az ő nyelvükhöz, mert a mi nyelvünk is archaikus nyelv, és nem volt már szinte semmi kapcsolata a német nyelvvel.”* A Franciaországba települt Tóth Judit francia apától származó fiát is megtanította magyarul. *„Magyarul gondolkodom, és magyarul álmodom. Sőt: magyarul bosszankodom!”* – vallja.

Sokan ugyanilyen mindennapi szükségletként jelölik meg a *zene* adta élményt. A magyar népdalt mint költészetük forrását, formakultúrájuk eredetét említik. Íróink között vannak többen is – például Csukás István, Bella István –, akik fejlődésük fontos elemeként említik zenei tanulmányaikat. A zongorázni felnőttként tanuló Bella Bartók művészetéről vall, mint lényét átjáró élményről. Bartók Mikrokozmoszáról mondja: *„...az a harmóniavilág és azok a ritmusok, hangulatok, az az édes-kesero, ami ezekből árad, az a hihetetlenül régi és mégis új hangzás, amit én szinte az egész testemmel érzek – nemcsak a fülemmel –, az valami külön csoda a számomra!”* Cigány György nem csak költőként ismert, zongoraművész is. Szepesi Attiláról megtudhatjuk, hogy rendszeresen látogatja a – főként barokk – hangversenyeket. Buda Ferenc maga is énekel, egy Kálmán Lajos által gyűjtött, az Alföldön ritka régi típusú népdallal, az *„Én vagyok az igaz árva...”* kezdetével felel Faragó Laura egyik kérdésére. A kár-

pátaljai Mezőváriban élő, a beregszászi főiskolán tanító Vári Fábián László kutatója is a kárpátaljai népzénekek. *Vannak ringó bölcsők* címmel 1987-ben 72 népballadát adott ki szöveggel és dallammal együtt.

Faluról származó íróink és költőink, az idősebb korosztályhoz tartozók, még beleszülettek abba a népi, paraszti kultúrába, amelynek értékei, ha Bartók Béla és Kodály Zoltán, valamint nemzedéktársaik és követőik nem gyűjtötték volna be, mára a tudomány számára is elérhetetlenek volnának. Elérhetetlenek lennének, mert a falvak, a vidék élete is átalakult. Az a paraszti, egységes kultúrával rendelkező társadalom ugyanis eltűnt a történelem süllyesztőjében, amelynek hagyományát átmentették a magas kultúrába. Ágh István verset szentel Víg Rudolfnak, Kodály egyik szeretett tanítványának, akire a költő még ifjúkorából emlékezhet, amint bátyja, Nagy László társaságában falujukba, Iszkázra érkezik népdalokat gyűjteni. A fiatal, már egyetemista Ágh Istvánban ekkor tudatosul, szülőfaluja népének tudata mélyén milyen kincsek rejtőznek. Ágh gyermekkori emlékként idézi föl az István-napi regölést, hiszen ő ahhoz a generációhoz tartozik, amelynek tagjai gyerekként még gyakorolták ezt a népszokást. A regösének által pedig a magyar népköltészet legősibb, a kereszténység felvételével is fennmaradó pogány motívumai ismerhetők meg. A felvidéki Gál Sándor arról beszél, hogy a népdal evidencia számára. Otthonról hozta. *„Ahogy a bőrömet viselem, vagy ahogyan az egész valóságomat, ugyanolyan természetességgel megéreztem, hogy az én népdalkincsem a parasztköltészet legjava, amire oda sem kellett figyelnem gyermekkoromban, mégis megtanultam. Ennek a népi világnak van egy csodálatosan gazdag metaforavilága, gazdag ritmusképlete, rímképleteinek ezernyi változata, és semmi más nem kell tennem, csak visszatérni hozzá és használni.”*

Bartók Béla művészete az ősi és a modern sajátos együvé tartozásának modelljét szolgáltatva mindazoknak, akik a kultúra szerves fejlődésének koncepciójára hagyatkozva gondolták el a művészet jövőjét, megújulását. A modernség e felfogásának az irodalomban is megvannak a párhuzamai. Ennek példáira Faragó Laura kötetében is rátalálhatunk. Tornai József fejtegetéseiben például, amikor arról szól, hogy a népdal *„teljes, egész világ”*, s aki énekli, a *„kozmosz távolatba vettí ki az érzelmét”*. Csoóri Sándor pedig a *Tenger és diólevél* című esszéjéből is ismert gondolatát eleveníti fel itt, amely szerint *„nyelviileg is mély kapcsolatok kötik össze az ősköltészetet, a népköltészet és a modern költészet természetét.”*

A megszólaltatottak és a könyv énekes szerzője a hagyományok, a múlt, a történelmi örökség ápolásának parancsát nem egyszerűen a XX. század népzéne, néptáncos, táncházas néhány évtizede iránti nosztalgiából hangoztatják. Arra is kitérnek, mi lehet a jelentősége a nyelvünkhöz, kultúránkhoz való hűségünknek az elkövetkező évtizedekben, a globális méretekben gondolkodó új évszázadban. Példaértékű, ahogyan a kettős kötődésben élő, zsidóságát és magyarságát egyaránt vállaló Mezei András szól erről versben és prózában: *„kétezer év siralma, hét magyar évszázad – / Erős vár a mi nyelvünk Istenem, ez a háza”* – ezzel fejezi be költeményét. A feltett kérdésre válaszoltában pedig így fogalmaz: *„az anyanyelv a mi arcunk, s az arc nélküli nép nem maradhat fenn.”*